

## ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349; 340.132.1; 343.851.3; 614.3  
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2023.7>

*Т. О. Черезова*

*аспірантка кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін  
Київського університету права Національної академії наук України*

### ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ

**Постановка проблеми.** Проблематика реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі зумовлюється рядом факторів об'єктивного і суб'єктивного змісту, посеред яких насамперед ті, які безпосередньо пов'язані із «формою» реалізації того чи іншого суб'єктивного права, що належить в'язневі. Якщо форма реалізації є невизначеною для правозастосувача, то існує ризик щонайменше неефективного правозастосування норми права, реалізації суб'єктивного того чи іншого соціального права, забезпечення соціальних інтересів засуджених, створення умов для реалізації соціальних обов'язків тощо. Як наслідок, такі проблеми впливають на мету кримінального покарання. Відтак, постановка проблеми про форми реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі, потребує ретельного наукового аналізу на рівні юридичної конструкції.

**Стан дослідження.** Дослідження проблеми форм реалізації норм права значною мірою були проведені на рівні теорії права. Посеред її дослідників можливо відмітити: М.Д. Гнатюка («Реалізація правових норм: поняття та значення», 2004) [5, с. 79–85]; В.В. Головченко та О.В. Головченко («Правозастосування і захист прав людини в суверенній Україні», 2012) [6]; О.І. Донченко («Особливості правозастосування як форми реалізації норм права», 2014) [7, с. 40–42]; О.В. Легку («Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти», 2012) [15, с. 30–33]; тощо.

Попри теоретико-правовий контекст розробленості інституту «форм реалізації норм права», в вітчизняній правовій доктрині можливо виокремити і наукові пошуки стосовно реалізації безпосередньо того чи іншого суб'єктивного права в певних галузях права. Так, можливо виділити дослідника як О.В. Човгана, він переймався проблемами, які лежать в ключі обмеження прав засуджених («Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування», 2017) [32]. До речі, у зазначеному дослідженні, О.В. Човган розглядав питання соціальних прав через контекст «обмеження» [32]. Натомість питання форм ре-

лізації соціальних прав на рівні юридичної конструкції розглянуто не було, ймовірно із причин іншого кута зору пошуку і вирішення наукової проблеми.

Проблеми юридичної конструкції піднімав у дисертації та монографії вітчизняний вчений А.О.Дутко («Юридичні конструкції та їх використання в законодавчій практиці України», 2010) [8; 9].

Деякі дослідники займалися доктринальним розвитком захистом конституційних соціальних прав. Посеред таких, актуальне дослідження провела О.В. Епель («Доктрина захисту конституційних соціальних прав людини і громадянина в Україні», 2020). О.В. Епель розкриває питання соціальних прав через «конституційний захист», хоча приділяє увагу класифікації та понятійному апарату соціальних прав, але тих, які закріплені на конституційному рівні, і, тим більше в контексті «реалізації норми права» – ні [10]. Захистом безпосередньо соціальних прав на міжгалузевому рівні переймався Я.Я. Мельник («Захист соціальних прав», 2022) [17]. Хоча, дослідник провів й інші дослідження, але вони також не стосувалися реалізації норм соціального права, а також не стосувалися питань «засуджених осіб до позбавлення волі» цікавими його роботами у контексті соціальних реалізації прав слід визнати: «Нормативність соціальних послуг», 2022 [18]; «Забезпечення соціальної безпеки в євроінтеграційних умовах», 2022 [19]; «Обмеження соціальних прав», 2022 [20], тощо [21]. Проте одна із праць Я.Я. Мельника у підрозділі монографічного дослідження («Безпека цивільного процесу: теоретико-правовий концепт», 2018) [22] все таки була акцентована на проблемі не стільки соціальних прав та прав в'язнів, скільки на аспекті юридичною конструкції в процесуальному сенсі. Тому, дану роботу можна визнати як допоміжну стосовно піднятої у даній статті проблематики, адже така, частково висвітлює проблеми тільки юридичною конструкції.

Були проведені й інші дослідження, які також частково надають нам можливість аналізувати

проблеми соціальних прав. Так, на галузевому рівні в контексті забезпечення соціальних прав суддів, провів дослідження М.І. Іншин («Забезпечення соціальних прав суддів як передумова їх соціальної безпеки», 2020) [11, с. 535–543]. М.І. Іншин розглядає питання соціальних прав через призму «забезпечення» [11, с. 535–543].

Не було б зайвим вказати і на дослідження В.В. Безусового («Соціальний захист державних службовців в Україні», 2020) [2] тощо.

По суті, усі ці дослідження в тій чи іншій площині визначають питання реалізації саме норм соціального права з конкретно галузевою приналежністю – трудового права, конституційного права, кримінально-виконавчого права, процесуального (цивільного процесуального, адміністративного процесуального тощо).

Отож, як видно, безпосередньо формами реалізації соціальних прав засуджених до позбавлення волі нажал, системно, на доктринальному рівні, у вітчизняній правовій доктрині досліджень, нажал, не було проведено. Не проаналізовано і в означеній правовій доктрині проблеми юридичної конструкції стосовно форм реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі. А зокрема, не було комплексно проведено аналіз повноти моделі форм реалізації норм права, які закріплюють соціальні права засуджених до позбавлення волі. Адже існуюча загальнотеоретична-концепція не відображає у повній мірі належного досвіду правозастосування форм реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі. Тобто, за таких обставин наразі не постає за очевидне, які саме форми реалізації норм права притаманні засудженим до позбавлення волі у реалізації ними своїх соціальних прав, та яка повнота конфігурації форм реалізації таких прав саме в'язнями..

**Метою статті** є аналіз стану розробленості проблем форм реалізації соціальних прав засуджених до позбавлення волі з точки зору юридичної конструкції.

**Викладення основного матеріалу.** У правовій доктрині із теорії права зазначається, що «юридична конструкція» є певною ідеальною моделлю правового явища, яка відбиває його структурні елементи та суттєві, необхідні взаємозв'язки між ними [3, с. 869]. Ця «модель» має певні ознаки, які у призмі піднятої нами проблематики відображатиме певний стержень проблем форм реалізації соціальних прав засуджених до позбавлення волі.

Так, ознаками юридичної конструкції є те, що вона виступає специфічним юридичним засобом відображення суспільних відносин; є стійкою, стабільною моделлю відповідного явища; є продуктом накопиченого досвіду, практики; створюється в результаті абстракції [3, с. 870].

А.О. Дутко вважає, що основними вимогами до створення юридичних конструкцій є: повнота та цілісність; послідовний, несуперечливий характер; простота та досконалість; узгодженість з іншими конструкціями; стабільність; відповідність потребам правового регулювання та законотворчої практики, своєчасність; відповідність вимогам юридичної техніки [9, с. 15].

Показовим у юридичних конструкціях є те, що одна із їх форм класифікується за галузевим та міжгалузевим критерієм у правовому регулюванні [3, с. 871]. Це означає, що міжгалузевість може мати місце і для соціальних прав, власне, для під-виділення форм їх реалізації.

Отож, вважаємо, такі чинники є важливими для подальшого розгляду проблем форм реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі, їх потрібно враховувати, адже такі дають можливість відстежити безпосередньо недоліки «форм реалізації» соціальних прав, а також, віднайти теоретичну та практичну цінність за результатами дослідження.

Разом з тим, постає за доцільне проведення аналізу та з'ясування наступного елементу предмету дослідження – концепції соціальних прав та приналежності їх засудженим до позбавлення волі.

У юридичній енциклопедії зазначається, що під соціальними правами слід розуміти ті права людини, які необхідні для повноцінної участі її в житті суспільства. Також, зазначається, що соціальні права стосуються того, як люди спільно живуть і працюють, а також основних їх життєвих потреб. Вони засновані на ідеях рівності й гарантованого доступу до основних соціальних і економічних благ, володінні, користуванні ними та їхньому захисту [4, с. 783].

Як вбачається із дефініційного положення, у соціальних правах закладена певна основа-мета «повноцінної участі» у «житті суспільства». Тобто, надання певних благ, їх пролонгація та втілення у життя людини (їх носія) в наслідок чого формальне життя набуває ознак «соціальності» (соціального життя); основа полягає і в тому, що саме соціальні права є стрижнем певних можливостей у соціальному житті для людини, а їх позбавлення (невід'ємність) є запорукою соціалізації, інтеграції в суспільство як і розвитку особистості. А відтак, стосовно приналежності соціальних прав в'язням, вони спроможні відіграти роль у вихованні та попередженні кримінально-карних правопорушень. Адже відповідно до ч.2 ст.50 КК України закріплюється фундаментальне положення стосовно того, що «...покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими осо-

бами... (курсив власний – Т.Ч.)» [13]. «Виховання» є елементом реалізації, як і елементом мети покарання. Тобто, вони є нерозривними для корелятами та несуть певну єдність для форми реалізації. Отже, законодавець визначив правило, взірець, принцип, з акцентом на соціально-правову модель (конструкцію) реалізації мети покарання.

В підтвердження наведення тези важливості соціальних прав у житті суспільства, можливо навести положення із дисертаційного дослідження судді та вченої – О.В.Епель. Зокрема, вчена-дослідниця вважає, що особливостями конституційних соціальних прав є наступні: (1) соціальні права встановлюються для реалізації соціальних зв'язків та задоволення потреб особи у таких зв'язках; (2) соціальні права відображають невіддільність особи від соціуму та неможливість її існування поза ним; (3) соціальні права покликані забезпечити особі задоволення найважливіших життєвих потреб, без яких неможлива її нормальна життєдіяльність; (4) соціальні права характеризуються як позитивні права, тобто такі, які передбачають здійснення певних дій, а не утримання від здійснення відповідних дій; (5) хоча соціальні права і обумовлюються соціальною державою, проте діяльність держави по забезпеченню цих прав не є абсолютною і не передбачає забезпечення кожного відповідними благами, вона повинна лише створити умови для можливості отримання відповідних благ; (6) соціальні права залежать від економічних можливостей держави [10, с. 354]. По суті, слід визнати, що у наведених аспектах також відстежується безпосередній контекст реалізації норм соціального права (соціальних прав) у певній формі. Хоча із деякими положеннями погодитись не можна бодай із того погляду, що «абсолютність» реалізації права на життя, на честь як раз таки і лежить в змісті таких благ.\* Тому, коли питання стосується реалізації права на життя в колективі, на гідність, на здоров'я, то питання про відносність нівелюється. До прикладу, психологічний клімат в колективі (який може не мати місця в колективі де панує булінг, мобінг тощо), в державі (те саме – за расовими та етнічними приналежностями тощо), в тому числі й у місцях позбавлення волі.

Ретельно аналізуючи концепцію соціальних прав, не було б завий додати і думку О.В. Турути, яка в ході дослідження соціальних прав приходить до висновку стосовно того, що соціальні права людини знайшли своє відображення в конституційних положеннях та чинному законодавстві України. На її думку, це передбачає потребу в забезпеченні соціальної безпеки громадян, створення необхідних і достатніх умов для реалізації соціальних прав людини і громадянина. Разом

з тим, на думку О.В. Турути, виникає певна проблема, оскільки обсяг державних гарантій права на соціальний захист залежить від фінансово-економічних можливостей держави, тобто надання матеріальної допомоги соціально слабким має відбуватися на основі матеріально-фінансових можливостей держави. А сам по собі зміст та обсяг державних гарантій права на соціальний захист має відповідати принципу реальності, тобто нормативно-правовими актами мають бути визначені тільки ті види та розміри соціальних виплат та інших соціальних пільг, які держава в змозі надати громадянам, виходячи зі своїх ресурсів та на основі принципу балансу інтересів людини, суспільства та держави. На сучасному етапі розвитку держави ст. 3 Конституції України містить більше норму-мету, ніж норму, що відображає реальність. На її думку, основними причинами складної ситуації України в соціальній сфері є: (а) переоцінка державою своїх можливостей при прийнятті соціальних зобов'язань, (б) неузгодженість соціальної політики із здійснюваними в країні економічними перетвореннями, (в) певна безсистемність при прийнятті рішень у сфері соціального забезпечення. Таким чином, здійснення громадянських і політичних прав, яке зазвичай не пов'язане із суттєвими матеріальними витратами, не вимагає значних коштів з боку держави і суспільства та самих громадян стає більш-менш реальним для населення України. А ось, – зазначає дослідниця, – реалізація соціальних прав вимагає наявності ресурсів у розпорядженні держави, суспільства та й, у багатьох випадках, громадян і їх об'єднань. Тому і брак ресурсів не дозволяє втілити в Україні більшість соціальних прав, що автоматично надає їм статусу нереальних [29, с. 115].

Попри позитивні моменти висновків О.В. Турути стосовно правового зв'язку залежності реалізації соціальних прав від соціальної безпеки, можливо вказати і на недоліки, які, на нашу думку, пов'язані із загальністю підходу до контексту форм реалізації норм соціального права. Адже не вказано які форми реалізації є неприйнятні, колізійні. Тобто, чому та чи інша форма є неефективною при наявності в особі носія конкретного суб'єктивного соціального права? Очевидно, що та сама проблема стосується і такої особливої категорії осіб, як «засуджені до позбавлення волі».

У підручнику з теорії права зазначається, що правові норми реалізуються у різних формах [12, с. 295]. У дослідженні Н. Атаманової розглядається класифікаційні критерії стосовно виокремлення різних форм реалізації норм права [1, с. 168]. У правовій доктрині вважається, що такий процес обумовлений низкою обставин,

а саме: (а)різноманітністю змісту і характеру суспільних відносин, що регулюються правом; (б)відмінністю засобів впливу права на поведінку людей; (в)специфікою змісту норм права; (г)статусом того чи іншого суб'єкта в загальній правовій системі правового регулювання, його відношенням до юридичних приписів; (д) формою зовнішнього прояву правомірної поведінки [12, с. 295].

В іншій юридичній літературі зазначається, що форми реалізації права класифікуються за різними підставами. До прикладу, (1)«залежно від суб'єктивно складу» на (а)індивідуальна форма реалізації, яка полягає у тому, що правові норми реалізуються в процесі одноосібних правомірних дій індивідів (виступ на мітингу); (б)колективна форма реалізації, яка полягає у тому, що правові норми реалізуються постійними або тимчасовими колективами індивідів (укладення колективного трудового договору); (2)«в залежності від участі у правовідносинах», на: (а)поза правовідносинами. Вважається, що таким шляхом утілюються в життя норми, які встановлюють правовий статус суб'єктів права, а також норми, що фіксують природні права людини і громадянина (реалізація права на свободу совісті або права на недоторканість особи може відбуватись без вступу до яких небудь відносин з іншими особами); (б)у правовідносинах. Вважається, що це найбільш поширений варіант реалізації норми права [23, с. 170–171].

За характером дії суб'єктів права виділяють такі форми реалізації норм права, як дотримання (здійснюється через пасивну поведінку суб'єктів. Характерним для неї є утримання від активних дій, заборонених юридичними нормами), виконання (полягає в активній поведінці суб'єктів, яку слід здійснювати незалежно від власного бажання), використання (коли суб'єкти на свій розсуд за власним бажанням використовують надані їм права) і застосування (державно-владна, організаційна діяльність компетентних органів держави і посадових осіб із реалізації правових норм стосовно конкретних життєвих ситуацій шляхом внесення індивідуально-правових рішень(приписів)) [12, с. 296].

Отже, у контексті піднятого питання «за характером дії суб'єктів права», форма реалізація норм права стосовно осіб, засуджених до позбавлення волі, на нашу думку, може мати деякі уточнення, що вказуватимуть на розширення концепції класифікації форм реалізації норм права.

Для цього, слід звернути увага на устоявшийся в теорії права інститут правового статусу осіб, та, на ту категорію осіб, яка може перебувати у місцях позбавлення волі. Саме там можливі особливості форм реалізації норм права в силу щонайменше «правового режиму» (власне, особливого

правового режиму – Т.Ч.), у якому реалізуються ці та інші норми права.

До прикладу, у теорії права виділяють такий правовий статус суб'єктів права, як певна сукупність прав, обов'язків та законних інтересів цих суб'єктів, а саме: загальний правовий статус, який визначений в межах певної правової системи (правовий статус людини); спеціальний правовий статус, який визначений для окремої категорії осіб (суддів, прокурорів, студентів, фінансових установ); індивідуальний правовий статус, який належить конкретній категорії осіб й визначається нормативними, індивідуальними та іншими правовими актами (правочинами зокрема) [16, с. 121].

Окрім того, до структури правового статусу особи у юридичній енциклопедії пропонують відносити такі складові, як от: (1)правові норми, які визначають правовий статус (норми конституційного та поточного законодавства, міжнародні договори); (2)основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; (3)правосуб'єктність; (4)правові принципи; (5)громадянство; (6) гарантії прав і свобод; (7)юридична відповідальність; (8)правовідносини загального (статусного) типу [3, с. 535]. Також, правовий статус є самостійною категорією, що має певні ознаки. До таких відносять: (1)має універсальний характер, оскільки поширюється на всіх суб'єктів; (2)відображає особливості особи та держави як учасників суспільних відносин та сутність і характер їх взаємодії; (3)права та свободи, що становлять основу правового статусу, не можуть бути реалізовані без інших його складових – обов'язків і відповідальності; (4)складові структури правового статусу є взаємозалежними і взаємодіючими; (5)забезпечує системність прав, свобод та обов'язків; (6)характеризується відносною стабільністю [3, с. 535].

Слід взяти до уваги і те, що характеристика окремих структурних елементів правового статусу особи питанням «гарантій прав, свобод і обов'язків». Під ними («гарантіями») розуміють комплекс матеріальних, організаційних, духовних і правових умов та передумов, які унеможливають здійснення основних прав та свобод, виконання обов'язків людини і громадянина та забезпечують їх охорону від незаконних обмежень і посягань. Поняття гарантії, – як зазначається в навчальному посібнику із теорії права, – охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення. Посеред таких, найбільш значимими є юридичні гарантії, які визначаються як засоби забезпечення можливості осіб щодо безперешкодного здійснення ними своїх прав і обов'язків [24, с. 287].

Виокремлюють і таку форму реалізації права, як залежить від ступеня активності суб'єктів: (а) активні позитивні дії (використання права на виконання обов'язку); (б) пасивна форма (бездіяльність суб'єктів) – шляхом утримання від дій, де реалізуються правові заборони, але не тільки вони (ця форма характерна для дозвільних норм, що закріплюють права і свободи, які є невіддільні від особи носія – право на життя, на честь, на гідність, свободу світогляду, особисту недоторканність, недоторканність приватного і особистого життя) [23, с. 171].

У цивільному праві виокремлюють певні форми реалізації правочинів, а реалізація прав залежить від правосуб'єктності (правоздатності та дієздатності).

Як відомо, правова природа дієздатності зводиться до того, що допомогою цього інструменту можливо встановити фіксацію юридичних фактів у діяльності особи (здатність усвідомити та керувати своїми діями), та визначити предмет їх відповідності тому чи іншому джерелу права. Отже, інститут дієздатності та інститут реалізації норми права є тісним. Оскільки у своїй сукупності він дозволяє оперувати правовим інструментарієм, відповідає на запит правової дійсності; виражає волю у поведінці особи; здатність особи до діяльності, тощо. Дієздатності за цивільним правом приналежать такі критерії на рівні юридичної конструкції: евристичний (здатність усвідомлювати значення своїх дій через наявність певних навичок, знань та досвіду); психологічний (здатність керувати своїми діями); юридичний (здатність набувати суб'єктивних прав та юридичних обов'язків) [30, с. 151–152]. Звідси, слід задатись питанням, чи співпадає конструкція дієздатності із формою реалізації норм права чи то суб'єктивних прав? На нашу думку, наявність суб'єктивних соціальних прав у особи носія (до прикладу, засудженого до позбавлення волі), є основою для того, аби в подальшому така особа могла реалізувати те чи інше благо, право, як і могла діяти відповідним чином.

Варто звернути увагу і на форми вчинення правочинів, адже згідно ст.205 ЦК України такі можуть бути вчинені як в усній, так і в письмовій формі, так і в письмовій електронній формі [31].

Такий підхід дає підстави нам додатково виокремлювати певні форми реалізації соціальних прав, а саме: нетипові форми реалізації норм соціального права (соціальних прав); усна, письмова та електронна форми реалізації соціальних прав.

При цьому, важливо мати на увазі, що засуджені до позбавлення волі перебувають під особливою формою дією правових режимів, власне, реалізація соціальних прав зумовлена цією специфікою.

Так, відповідно до ч.1 ст.63 КК України, покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу [13]. Тобто, йдеться про особливий правовий режим відбуття покарання.

Правові режими на думку І.О. Соколової поділяються на приватні та публічні. Під правовим режимом вчена-дослідниця пропонує розуміти засновану на загальних засадах (типах) регулювання сукупність взаємопов'язаних між собою правових засобів, які забезпечують стійке нормативне регулювання певної сфери суспільних відносин, виражають ступінь жорсткості юридичного регулювання, сприятливості чи несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права, припустимий рівень їх активності [28, с. 129]. Враховуючи норму-мету ч.2 ст.50 КК України [13], та концепцію праворозуміння ідеї правового режиму, його ступінь жорсткості повинен, а також, питання потреб задоволення інтересів суб'єктів права (як засуджених до позбавлення волі, так і громадян від яких ізолювали засудженого, так і інтересів держави), то постає за очевидне, про врахування таких інтересів при реалізації норм соціального права, а саме – соціальних прав засуджених в умовах режиму ізоляції.

До того ж, у ч.2 ст.1 КВК України заголошено увагу також на соціальних правах, гарантіях тощо, як певна мета відбуття покарання. Зокрема, закріплено положення про те, що завданнями кримінально-виконавчого законодавства України є визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків; порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки; системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності; нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі; а також регламентація порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань; звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними [14].

Частинами 1, 2, 3 ст.6 КВК України зазначено, що (а) виправлення засудженого – процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки; (б) ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого; (в) основними

засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробация, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив [14].

Відповідно до Наказу Міністерства оборони України від 04.06.2021р. № 155 «Про затвердження Порядку відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні» створення житлово-побутових умов для засуджених військовослужбовців та їх медичне забезпечення здійснюють відповідно до вимог Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, Кримінально-виконавчого кодексу України, інших нормативно-правових актів [25].

Відповідно до Положення про приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції України, у якому визначено, що приймальники-розподільники для дітей – спеціальні установи органів Національної поліції, призначені для тимчасового тримання дітей, які: (1) досягли 11-річного віку та щодо яких є достатньо підстав вважати, що вони вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, і які не досягли віку, з якого за таке діяння особи підлягають кримінальній відповідальності, – на строк, визначений слідчим суддею, судом у постановленій у кримінальному провадженні ухвалі про поміщення особи у ПРД; (2) підлягають направленню за рішенням суду, що набрало законної сили, до спеціальних навчальних закладів для дітей, які потребують особливих умов виховання, і є достатньо підстав вважати, що такі діти займатимуться проти-правною діяльністю, – на строк, необхідний для доставлення їх до спеціальних навчально-виховних закладів, але не більше 30 діб; (3) самовільно залишили спеціальні навчально-виховні заклади, у яких вони перебували, – на строк, необхідний для доставлення їх до спеціальних навчально-виховних закладів, але не більше 30 діб; (4) перебувають у розшуку як такі, що зникли, залишили сім'ї або навчально-виховні заклади (бродяжать), – на строк, необхідний для передавання їх уповноваженому підрозділу органів Національної поліції, який ініціював розшук, але не більше 36 годин; (5) залишили держави постійного проживання і відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, підлягають поверненню до держав свого постійного проживання, – на строк, необхідний для передавання їх батькам, іншим законним представ-

никам або працівникам спеціалізованих установ держав постійного проживання [26].

До основних завдань ПРД, згідно цього Положення, належать: (а) проведення індивідуальної профілактичної та виховної роботи з дітьми, запобігання вчиненню ними протиправних дій; (б) виявлення причин і умов, що призводять до скоєння дітьми злочинів та правопорушень; (в) дотримання прав дітей; (г) взаємодія з органами державної влади, навчальними закладами і громадськими організаціями з питань проведення профілактичної та виховної роботи з дітьми, поміченими до ПРД; (д) забезпечення належних, безпечних і здорових умов перебування дітей та працівників ПРД, запобігання нещасним випадкам і професійним захворюванням [26].

Попри це, в додаток питань соціальних прав, питань форм реалізації норм права, доречно звернути увагу на питання «державні соціальні стандарти», «державні соціальні гарантії» та «соціальні норми і нормативи». Так, у ст.1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 року № 2017-III (надалі – Закон № 2017-III) визначено, що (а) *державні соціальні стандарти* – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій; (б) *державні соціальні гарантії* – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, встановлені законами пільги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму; а (в) *соціальні норми і нормативи* – показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами [27].

Отже, як бачимо, питання реалізації тих чи інших соціальних прав особами, засудженими до позбавлення волі обумовлюється відповідними державними соціальними стандартами, «державними соціальними гарантіями» та «соціальними норми і нормативами», а також відповідним правовим режимом. Натомість теоретико-правова класифікація форм реалізації є надто загальною юридичною конструкцією та не відображає особливостей форм реалізації соціальних прав засуджених до позбавлення волі, а тому є не повною. Це спонукає нас до наступних висновків.

**Висновки.** В межах окресленої проблематики можливо констатувати те, юридична конструк-

ція як певна теоретична модель має важливе та фундаментальне значення для розгляду проблем форм реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі, адже надає можливість віднайти елементи стійкості, практичності форм реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі, уявити такі форми як певну правову модель, віднайти проблеми у формах реалізації та визначити нові форми реалізації, що, зрештою, сприяє доповненню теоретико-правової моделі та уявлення про форми реалізації того чи іншого галузевого (міжгалузевого суб'єктивного права). Тому слід вважати, що це сприяє практичному та теоретичному застосуванню форм реалізації суб'єктивного соціального права в'язнями.

Для задоволення соціальних благ, форма реалізації права, впливає на гарантії дотримання соціальних прав, стандартів реалізації суб'єктивного права, формою та способом захисту соціальних прав особами, які засуджені до позбавлення волі, а, разом з тим, і (чи не головне) – (а)пройдення стадії реалізації соціального права стадії та (б)досягнення мети притягнення до кримінальної відповідальності – виправлення та перевиховання засудженого. Адже соціальний аспект ізольованої від суспільства особи є важливим в силу того, що саме завдяки реалізації соціальних прав, або ж, прав із соціальним змістом чи то тих прав, які закладають соціальні наслідки для засудженого, відбувається процес виправлення, перевиховання, власне, соціалізації.

Попри це, виникає необхідність додатково класифікувати форми реалізації норм права в особливих засудженими до позбавлення волі, зокрема – **(1) «форма реалізація норм права за особливими правовими режимами (в особливих правових режимах)»** на (а.1.) в місцях позбавлення волі – (а.2.) в місцях тримання під вартою; (а.3) в дисциплінарних ізоляторах; (а.4) в приймальниках – розподільниках для дітей; (б)на окупованих територіях в місцях ізоляції особи («підвал»), (в) на де-окупованих територіях під час дії перехідного періоду; (г) в дисциплінарних батальйонах (гауптвахті), тощо; **(2) «форма реалізація норм за галузевою ознакою»**, зокрема (а)норм реалізації соціального права (соціальних прав) засуджених до позбавлення волі, посеред яких: (а.1.) в місцях позбавлення волі – (а.2.) в місцях тримання під вартою; (а.3) в дисциплінарних ізоляторах; (а.4) в приймальниках – розподільниках для дітей; (б) на окупованих територіях в місцях ізоляції особи («підвал»), (в) на де-окупованих територіях під час дії перехідного періоду; (г) в дисциплінарних батальйонах (гауптвахті), (б.1) за рішенням суду, без рішення суду, тощо.

### Література

1. Атаманова Н. Проблемні питання застосування норм права. *Підприємство, господарство і право*. 2021. №2. С.168. URL.: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/2/31.pdf>.
2. Безусий В.В. Соціальний захист державних службовців в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2020. 430 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / редкол.: О.В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Т. 3. 952с.
4. Велика українська юридична енциклопедія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020: Право соціального забезпечення/редкол.: М.І. Іншин (голова), О.М.Ярошенко (заступник голови), Н.М. Хуторян, Г.І.Чанишева, Н.М.Вапнярчук. 2020. 912с.
5. Гнатюк М.Д. Реалізація правових норм: поняття та значення. *Держава і право*. Юрид. і політ. науки: 36. наук. пр. 2004. Вип. 27. С.79–85.
6. Головченко В.В., Головченко О.В. Правозастосування і захист прав людини в суверенній Україні: монографія. Чернігів: Вид. Лозовий В.М., 2012. 327 с.
7. Донченко О.І. Особливості правозастосування як форми реалізації норм права. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. Том 1. 2014. №11. С.40–42. URL.: [https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc11/part\\_1/14.pdf](https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc11/part_1/14.pdf) (дата звернення: 28.10.23р.).
8. Дутко А.О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України: Монографія / А.О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 176 с.
9. Дутко А.О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави та права; історія політичних і правових учень / Дутко Альона Олександрівна. Львів: ЛьвДУВС, 2010.21с.
10. Епель О.В. Доктрина захисту конституційних соціальних прав людини і громадянина в Україні: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2020. 437с.
11. Іншин М.І. Забезпечення соціальних прав суддів як передумова їх соціальної безпеки. *Юридична наука*, 2020. №2(104). С.535–543.
12. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: Підручник. К.: Кондор, 2006. 477с.
13. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.10.23р.).
14. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 28.10.23р.).
15. Легка О.В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С.30–33. URL.: [http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/1\\_2012/07.pdf](http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/1_2012/07.pdf).
16. Люк'янов Д.В. Теорія держави і права: посіб. для підгот. до іспитів/ Д.В. Люк'янов, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський; за заг.ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2018. 196с.
17. Мельник Я. Я. Захист соціальних прав: монографія / Я. Я. Мельник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 224 с.
18. Мельник Я.Я. Нормативність соціальних послуг: монографія / Я.Я.Мельник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 184 с.

19. Мельник Я.Я. Забезпечення соціальної безпеки в євроінтеграційних умовах: монографія / Я.Я. Мельник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 280 с.

20. Мельник Я.Я. Обмеження соціальних прав: монографія / Я.Я. Мельник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 280 с.

21. Мельник Я.Я. Вступ до теорії глобальної соціальної держави: підручник для магістрів та аспірантів юридичних факультетів ВНЗ. Київ: Видавництво «Юридика», 2023. 506 с.

22. Мельник Я.Я. Безпека цивільного процесу: теоретико-правовий концепт: монографія. Київ. «Четверта хвиля», 2018. 648с.

23. Оборотов Ю.М., Крестовська Н.М., Крижанівський А.Ф., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Державний іспит. Харків: Одиссей, 2010. 256с.

24. Осауленко О.І. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник. К.: Істина, 2007. 336с.

25. Про затвердження Порядку відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні. Наказ Мін-ва оборони України від 04.06.2021р. № 155. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1124-21#n193>.

26. Положення про приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції України. Наказ Мін-ва внутрішніх справ України 03.07.2017р. № 560. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0926-17#Text> (дата звернення: 28.10.23р.).

27. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 5 жовт. 2000 р. № 2017-III. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 28.10.23р.).

28. Соколова І.О. Правовий режим як категорія правової думки: монографія / І.О. Соколова. Х.: Право, 2014. 152с.

29. Турута О.В. Соціальні права людини в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2014. С.112–115.

30. Цивільне право України: підручник. За ред. проф. Бошицького Ю.Л. та проф. Шишки Р.Б. (кер. авт.кол.), Загальна частина. К.: Видавництво Літера-К, 2014. 760с.

31. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.10.23р.).

32. Човган В. О. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування. Монографія / В. О. Човган; ГО «Харківська правозахисна група». Харків: Права людини, 2017. 608 с.

33. Юридичний словник-довідник: За ред. Ю.С. Шемшученка/ Худож.оформ. В.М. Штогриня. К. Феміна, 1996. 696с.

### Анотація

**Черезова Т. О. Форми реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі: деякі питання юридичної конструкції.** – Стаття.

Статтю присвячено розгляду проблем форм реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі. Розкривається питання сутності, ознак та поняття юридичної конструкції. Доводиться, що вона як теоретична модель має важливе та фундаментальне значення для розгляду проблем форм реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі, адже надає можливість віднайти елементи стійкості, практичності форм реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі, уявити такі форми

як певну правову модель, віднайти проблеми у формах реалізації та визначити нові форми реалізації, що, зрештою, сприяє доповненню теоретико-правової моделі та уявлення про форми реалізації того чи іншого галузевого (міжгалузевого суб'єктивного права). Доводиться, що це сприяє практичному та теоретичному застосуванню форм реалізації суб'єктивного соціального права в'язнями.

У статті з'ясовуються проблеми понятійного апарату форм реалізації; приділяється увага особливостям форм реалізації на теоретичному та галузевому і міждисциплінарному рівні. В ході дослідження аналізуються чинне законодавство, яке стосується реалізації соціальних прав засудженими до позбавлення волі. Аналізуються правові режими та віднаходиться місце у них форм реалізації соціальних прав засуджених до позбавлення волі.

За результатами дослідження пропонується додатково класифікувати форми реалізації норм права в особливих засудженими до позбавлення волі, зокрема – (1) «форма реалізації норм права за особливими правовими режимами (в особливих правових режимах)» на (а.1.) в місцях позбавлення волі – (а.2.) в місцях тримання під вартою; (а.3) в дисциплінарних ізоляторах; (а.4) в приймальниках – розподільниках для дітей; (б) на окупованих територіях в місцях ізоляції особи («підвал»), (в) на де-окупованих територіях під час дії перехідного періоду; (г) в дисциплінарних батальйонах (гауптвахті), тощо; (2) «форма реалізації норм за галузевою ознакою», зокрема (а) норм реалізації соціального права (соціальних прав) засуджених до позбавлення волі, посеред яких: (а.1.) в місцях позбавлення волі – (а.2.) в місцях тримання під вартою; (а.3) в дисциплінарних ізоляторах; (а.4) в приймальниках – розподільниках для дітей; (б) на окупованих територіях в місцях ізоляції особи («підвал»), (в) на де-окупованих територіях під час дії перехідного періоду; (г) в дисциплінарних батальйонах (гауптвахті), (б.1) за рішенням суду, без рішення суду, тощо.

**Ключові слова:** юридична конструкція, реалізація права, форми реалізації прав, соціальні права, позбавлення волі, в'язні.

### Summary

**Cherezova T. O. Forms of realization of social rights by those sentenced to deprivation of liberty: some issues of legal construction.** – Article.

The article is devoted to consideration of the problems of forms of realization of social rights by those sentenced to deprivation of liberty. The issue of the essence, signs and concept of legal construction is revealed. It is proved that it as a theoretical model has an important and fundamental importance for considering the problems of forms of realization of social rights by those sentenced to deprivation of liberty, because it provides an opportunity to find elements of stability, practicality of forms of realization of social rights by those sentenced to deprivation of liberty, to imagine such forms as a certain legal model, to find problems in the forms of implementation and to determine new forms of implementation, which, ultimately, contributes to the addition of the theoretical-legal model and the idea of the forms of implementation of this or that branch (inter-branch subjective law). It is proven that this contributes to the practical and theoretical application of the forms of realization of subjective social rights by prisoners. The article clarifies the problems of the conceptual apparatus of implementation forms; attention is paid to



the peculiarities of the forms of implementation at the theoretical, sectoral and interdisciplinary level. In the course of the study, the current legislation is analyzed, which concerns the realization of social rights by those sentenced to imprisonment. Legal regimes are analyzed and forms of realization of the social rights of those sentenced to imprisonment are found in them. Based on the results of the study, it is proposed to additionally classify the forms of implementation of legal norms in special places of imprisonment, in particular - (1) "form of implementation of legal norms under special legal regimes (in special legal regimes)" on (a.1.) in places of deprivation of liberty - (a.2.) in places of detention; (a.3) in disciplinary isolation cells; (a.4) in receivers - dividers for children; (b) in the occupied territories in the places of isolation of the person ("basement"), (c)

in the de-occupied territories during the transitional period; (d) in disciplinary battalions (gauptvacht), etc.; (2) "form of implementation of norms by branch", in particular (a) norms of implementation of the social right (social rights) of those sentenced to deprivation of liberty, including: (a.1.) in places of deprivation of liberty - (a.2.)c places of detention; (a.3) in disciplinary isolation cells; (a.4) in receivers - dividers for children; (b) in the occupied territories in the places of isolation of the person ("basement"), (c) in the de-occupied territories during the transitional period; (d) in disciplinary battalions (guard watch), (b.1) by court decision, without a court decision, etc.

*Key words:* legal construction, implementation of law, forms of implementation of rights, social rights, deprivation of liberty, prisoners.